

Азарова Л.Є.
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри мовознавства
Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця, Україна

Дубова І.О.
кандидат філологічних наук,
лаборант кафедри мовознавства
Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця, Україна

ФОЛЬКЛОРИЗМ ПОЕМИ «БАЙКИ СВІТОВІЇ В ЛЮДСЬКИХ СПІВАХ» С. РУДАНСЬКОГО

Літературна праця Степана Руданського позначена «...щирим співчуттям трудовому людові, відразою до фальшу й несправедливості, гуманними настроями» [1, 7]. Про цю емпатію до бідного люду, що «весь обшарпаний, обдертий, / Аж світиться тіло», і «ніяка сила / Тої нужди не улічить, / А хіба – могила!» [2, 178], концентровано свідчить «Преслівля» до «Лірникових співів» (1856). Звучать у ньому й патріотичні переконання автора, котрий призначив твір для збереження молоддю на чужині народної творчості й рідної мови.

Космогонічна поема, відома й під назвою «Байки світовії в людських співах», кореспондує з «Байками світовими в людських оповідках». Співвідноситься вона і з лірикою С. Руданського: автор шукав свого «голосу» і для ліричних творів, і для «Лірникових співів», які мали виконуватися «співомовою» під інструментальний супровід. Водночас поема, прикметна подекуди високою художністю, стала «...оригінальною спробою на основі уснонародних апокрифічних оповідань про створення світу, про перших людей на землі, про бога та його пророків написати епічну поему, щось схоже на «народну Біблію», яка б протистояла Біблії канонічній» [3, 18]. Це міркування слушне за винятком останньої частини: бачимо у поета не протистояння, а гармонійне доповнення апокрифічних мотивів і біблійних образів.

Окрім того, поема ґрунтується не тільки на стародавніх апокрифах, а й на колядках, інших народних піснях, українських легендах. Згадане «Преслівля» – перший у літературі образ Кам'янця-Подільського, опис життя міста, мешканців, міських храмів і дзвіниць. До речі, камінь біля однієї з них дає імпульс для ліро-філософського відступу (у фольклорному стилі переказів) про походження «кістки земляної», засоціюваної з життям людини. Багатий зоровий і слуховий лад заспіву відтворив і сюжети «пилипонських» ікон, звучання дзвонів, співів церковної служби, та репертуар старого, «як голуб сивого», невидючого лірника. З каменя він виспіває людові «думи» «Початок світу», «Велетні», «Цар Давид». «Премудрий Соломон» і «Бог на землі».

Перша «дума» становить деталізоване опрацювання віршем оповідки хомутинецького бурлака Вакули «Земля» з «Байок світових в людських оповідках», щоправда, з авторськими доповненням та завершенням. В опрацюванні С. Руданського твір залишився апокрифічною легендою космогонічного характеру. Дуалістична, невідповідна Біблії, розповідь про походження землі, створеної Богом у чудесний спосіб за допомогою архангела Сатанаїла та з подоланням його хитрощів, набула у поета докладності у відтворенні того, що було до сотворення світу (I, початок II. Цей опис у народному зразку цілком відсутній). Розвиваючи дію, С. Руданський ретельно дотримувався джерела – пор. слова, які мав сказати Сатанаїл, беручи з безодні моря жменю піску: у поемі «...беру тебе, земле, / На славу Господню» [2, 180] – в «байці» «Беру тебе, земле, на ім'я Господнє» [2, 505].

По-своєму, з вищою майстерністю, ніж у «Байках...», виписано у «Лірникових співах» сюжети «Коняка» і «Смерть», зокрема мотив обруча, з паростків якого утворилися дерева, у т. ч. «треблаженне». Автор цікаво сконтамінував міфологічне світове древо з трьома вершечками та біблійне древо життя. Окремий сюжет про нього, «Хрест», С. Руданський пропустив, додавши натомість скріплюючу частину – тему грішних велетнів («дума друга» «Велетні» присвячена тим, що ходили по деревах, мов по траві). Ця тема стала у нього антиципацією іншої – потопу.

Значно докладніша у С. Руданського в порівнянні з «байкою» «Потоп» і більш художня її творча «інсценізація» (ще один особливий підхід автора до освоєння Біблії) у частинах II-X дає підстави вважати сюжет значною мірою оригінальним, самостійним опрацюванням першоджерела. З півсторінки тексту народних «Байок» автор створив майже чотири сторінки свого. Третю й четверту «думу» присвячено популярним у народній творчості царям Давидові й Соломону, – героям апокрифічних старозаповітних легенд та біблійним, як і Ной, патріархам. В основу «Царя Давида» С. Руданський поклав народну «байку». Збагатив її описом палацу відповідно до народної фантазії (над «шклянню» стелею «ходила рибка золотая»), діалогічною мовою та критичним висвітленням неправедних вчинків царя, не згаданих в апокрифі. Поетові належать історії трьох синів царя Йосипа і Самсона, що ввійшли до інших легенд українського народу, в т. ч. подільських (див. II, 7 «Байок»). С. Руданський увів у легенду про Самсона фольклорний сюжет зі зб. М. Драгоманова «Жалубчук» – про зустріч героя з левом на київських горах, відображену фонтаном на Подолі. Третій син, Соломон, у «Лірникових співах» та фольклорній «байці» розкрився як людинознавець, порадник громади, а ще – цілком самостійно – як учений, що міряв небо і землю. Незайві авторські додатки С. Руданського (XVI – XX), витримані у тій же народній логіці, поглибили індивідуалізацію образу Соломона.

Заключна «дума» про перебування Бога на землі належить до новозаповітних христологічних легенд, що відтворюють народження, хрещення Бога-Сина, його земні дороги й зустрічі з людьми, діяння, розп'яття, провіщеного ще Ісусом-дитям, та воскресіння. Тут представлено сюжети апокрифічного бестіарію – про вола та коня (пор. III «Співів» та II, 9 «Байок»), крота (XXVIII – і II, 16), камбалу (XXXIII – і II, 19), а ще про грішне «жив-жив» горобців, згадане як вірування дітей у романі «Хіба ревуть воли...». С. Руданський поетично препарував історії походження кані, бусла, ведмедя тощо, замінивши мушлі на черепах (XXII та II, 18) та долучивши до Христа супутників «Петра-Павла».

У побутово-звичаєве життя сільської України пластично вписано малюнки події, вказаної Віфлеємською зорею, чудес Господніх (пор. XXV – і П, 13, «Багатий вечір»), походження крашанок (XXXI – П, 21), містерію «Гологофи» й вознесіння. Завершується все релігійним напучуванням, що заперечує вимушену добою версію П. Колесника про протистояння «Співів» С. Руданського Біблії.

Отже, історичною поемою «Байки світові в людських співах» С. Руданський урізноманітнив традицію спілкування нового письменства з уснопоетичною творчістю народу, вдосконалив поетику народнопоетичних відображень і збагатив арсенал зображувально-виражальних засобів «відфольклорного» письма. Поет-епік вказав перспективні шляхи мистецького опрацювання історичних, казкових, апокрифічних і інших джерел, нерідко між собою концептуально поєднаних, розкрив особливості світоспоглядання українців, урешті дав жанровий канон тогочасної поеми-казки й апокрифічної космогонічної поеми. Тобто фольклор у достатньо широкому спектрі жанрів – організуючий і помітний складник авторського образного мислення, глибокого світосприймання поета, його ліро-епічного моделювання дійсності та щирої народності творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба І. «Зоремо поле, посієм яреє зерно...» / І. Дзюба // Повій, вітре, на Вкраїну : переклади мовами народів світу / С. Руданський ; упоряд. Б. Хоменко, К. Хоменко ; передм. І. Дзюби. – К. : Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2003. – С. 5-10.

2. Руданський С. Усі твори в одному томі / передм. Г. Латника. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 520 с.

3. Колесник П. Степан Руданський / П. Колесник // Співомовки : переклади та переспіви / С. Руданський ; передм. П. Колесника. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 5-24.